

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 11, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 633.1:330.138.11

V. A. Ochenash,

старший викладач Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ОКРЕМИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

V. A. Ochenash,

senior lecturer of Poltava national technical University named after Yuri Kondratyuk

ASSESSMENT OF THE COST EFFECTIVENESS IN THE PRODUCTION OF CERTAIN TYPES OF PRODUCTS THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

В статті представлено результати аналізу ефективності витрат за системою показників, що надані автором. Прослідковано тенденції в їх зміні та надані практичні рекомендації щодо формування структури виробництва з врахуванням ефективності окремих видів продукції.

The article presents the results of the analysis of the cost effectiveness of the system of indicators provided by the author. It traces the trends in their changes and gives practical recommendations on the formation of the structure of production taking into account the effectiveness of specific types of products.

Ключові слова: витрати, структура витрат, матеріалоемність, ефективність витрат, коефіцієнт дохідності.

Keywords: costs, cost structure, material intensity, efficiency costs, coefficient return.

Постановка проблеми. Нинішній стан кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції потребує нових більш поглиблених досліджень показників ефективності. Саме оптимальна структура економіки окремих підприємств зумовлює ефективність їх функціонування. Дана стаття має за мету в теоретичному плані - з'ясувати поняття економічності, що характеризує ефективність витрат, в практичному плані - надати рекомендації щодо стратегії розвитку підприємств цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень. Сільське господарство належить до найдавніших видів господарської діяльності людини. На території України на рубежі V і IV століть до н. е. розвинулося осіле землеробство (трипільська культура). З давніх часів Україна відома своєю сільськогосподарською продукцією серед інших народів і країн. І зараз сільське господарство належить до важливих галузей міжнародної спеціалізації.

Найбільш цікавими для інвесторів в останні роки були три сектори: фармацевтика, сільське господарство (рослинництво та зерноторгівля) та телекомунікації, зокрема ринок широкосмугових фіксованих швидкісних мереж та мобільний Інтернет [2]. Тобто сільське господарство є важливим структуроутворюючим елементом зростання економіки країни. Моделювання найбільш прийнятної структури економіки, зокрема по Полтавському регіону, підтверджує, що саме сільське господарство забезпечує економічне зростання.

Сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки. Воно забезпечує 8,2 % валової доданої вартості, тут зайнято понад 3 млн. населення, використовується основних засобів вартістю понад 100 млрд. грн., функціонують майже 56,5 тисяч господарюючих суб'єктів, що використовують 21,6 млн. га сільськогосподарських угідь. Вироблена в сільському господарстві 1 гривня продукції дає змогу одержувати понад 12 гривень продукції в інших галузях.

Сільськогосподарські підприємства виробляють 44,9 % валової продукції сільського господарства, у т.ч. 45,1 % продукції рослинництва і 44,7 % продукції тваринництва. Господарства населення виробляють більшу частину валової продукції сільського господарства – 55,1%, у т.ч. продукції рослинництва – 54,9%, тваринництва – 55,3%. Починаючи з 2001 р. виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах є прибутковим, рівень рентабельності у 2011 р. становив 21,1 %, що є найвищим показником за останні 10 років [3]. При цьому до 2008 року спостерігається стійка тенденція до збільшення доходів підприємств.

Сільське господарство як галузь має низку особливостей, що значною мірою визначають результати діяльності аграрних підприємств. Водночас, як і в інших галузях народного господарства, тут діють загальні економічні закони, хоча вони виявляються саме з урахуванням цих специфічних особливостей.

1. В сільському господарстві дія економічних законів тісно переплітається з дією природних законів, тому, що засобами виробництва тут є живі організми рослини і тварини, які розвиваються згідно з біологічними законами.

2. Головним засобом у сільськогосподарському виробництві виступає земля. Для аграрних підприємств вона головний і незамінний засіб виробництва.

3. Аграрні підприємства працюють в умовах ризику та невизначеності, оскільки на ефективність виробництва значно впливають природні умови.

4. Виробництво в аграрних підприємствах діє на значній території. Територіальний спосіб виробництва пов'язаний з великим обсягом перевезень і техніки, матеріалів (насіння, пальне, добрива), і виробленої продукції (зерно, цукровий буряк, картопля).

5. Важливою особливістю роботи аграрних підприємств є те, що вироблена ними продукція й надалі бере участь у процесі виробництва. Як засоби виробництва використовують насіння і садивний матеріал (зерно, картопля), корми, а також значна частина поголів'я тварин на відновлення і розширення основного стада та приводять до підвищення витрат на виробництво.

6. Однією з головних особливостей є те, що в сільському господарстві, зазвичай, пересуваються засоби виробництва (трактори, машини, комбайни, сільськогосподарська техніка), а предмети праці (рослини) перебувають на одному місці. Це зумовлює велику потребу в енергетичних ресурсах і кількості техніки.

Пізнання, урахування особливостей і вміле застосування механізму дії законів можуть мати значний позитивний вплив на ефективність господарської діяльності аграрних підприємств.

Зазначені особливості практично не можуть бути усунені й вимагають всебічного аналізу їх урахування при формуванні структури виробництва та визначенні економічної ефективності використання виробничих ресурсів з метою збільшення обсягів виробництва продукції та її здешевлення [4].

Слід зауважити, що аграрна реформа, яка почалася із 2000 року, передбачає створення нових організаційних формувань і яка надає свободу діяльності для товаровиробників.

Наслідком впровадження аграрної реформи в Україні є створення значної кількості сільськогосподарських підприємств із правовим статусом товариства з обмеженою відповідальністю. Сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю є суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції, виконання робіт і надання послуг.

Ця правова форма функціонування підприємства надає можливість здійснювати всі види господарської діяльності, не заборонені законом, а також впливають на повну господарську самостійність у зовнішньоекономічних і внутрішньогосподарських відносинах [6, 7].

Саме такі підприємства, на думку автора, вносять вагомий вклад в розвиток економіки, зокрема регіонів, і сприяють підвищенню соціальної забезпеченості країни.

Дана стаття передбачає охарактеризувати сучасний стан цих процесів у сільському господарстві. Спираючись на дослідження, що проведені автором, а також враховуючи досвід окремих сільськогосподарських підприємств, зроблена спроба надати практичні рекомендації щодо впровадження більш ефективної структурної політики.

Виклад основного матеріалу. Аналіз структури витрат на виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами за останні роки свідчить, що прямі матеріальні витрати становили переважну їх частину (70-80%). Тому виникає потреба оцінити ефективність витрат в цілому, а також з'ясувати місце витрат за окремими видами продукції взагалі. Але при цьому необхідно врахувати не тільки вид діяльності (тваринництво та рослинництво), а і номенклатуру продукції, що виробляє підприємство. Для вирішення цього завдання була розроблена система показників, що характеризують ефективність витрат на виробництво, включаючи узагальнюючі та часткові показники (табл. 1). При цьому автор виходив з того, що немає єдиного методичного підходу щодо оцінки ефективності витрат.

Таблиця 1.

Система показників, що характеризують ефективність витрат на виробництво та реалізацію продукцію

Найменування показників	Формула розрахунку	Характеристика окремих складових
Узагальнюючі показники		
1. Коефіцієнт, що характеризує загальний рівень витрат на виробництво, грн./грн.	$K_{\Sigma B} = \frac{B_{ОПЕР} \times K_P}{D^Ч + D^І_{ОП}}$ $K_{\Sigma B}^3 \leq 1$	$B_{ОПЕР}$ – операційні витрати (Ф.№2); K_P – коефіцієнт реалізації; $D^Ч$ – чистий операційний дохід; $D^І_{ОП}$ – інший операційний дохід.
2. Коефіцієнт, що характеризує матеріалоемність, грн./грн.	$K_{\Sigma M} = \frac{B_{МАТ} \times K_P}{D^Ч + D^І_{ОП}}$	$B_{МАТ}$ – матеріальні витрати (Ф.№2)
3. Коефіцієнт, що характеризує трудоемність, грн./грн.	$K_{\Sigma ОП} = \frac{B_{ОПЛ} \times K_P}{D^Ч + D^І_{ОПЛ}}$	$B_{ОПЛ}$ – витрати на оплату праці (Ф.№2)
4. Коефіцієнт, що характеризує рівень амортизації, грн./грн.	$K_{\Sigma АМ} = \frac{B_{АМ} \times K_P}{D^Ч + D^І_{ОП}}$	$B_{АМ}$ – амортизаційні відрахування (Ф.№2)
5. Коефіцієнт дохідності, грн./грн.	$K_d = D^Ч / C_{ПОВ}$ $K_{\Sigma B}^3 \geq 1$	$D^Ч$ – чистий дохід від реалізації продукції $C_{ПОВ}$ – повна собівартість реалізованої продукції
Часткові показники		
6. Матеріалоемність, грн./грн.	$K^{MC} = C_{МАТ}^І / C_{ВИР}$	$C_{МАТ}^І$ – собівартість по окремих складових. $C_{ВИР}$ – виробнича собівартість
7. Врожайність, ц/га	$Врож = Маса / S$	$Маса$ – обсяг продукції яка зібрана, ц S – площа, га

Розглянемо зміну узагальнюючих показників ефективності витрат на на прикладі одного із ведучих підприємств Полтавського регіону (табл. 2).

Виходячи із узагальнюючих показників спостерігається тенденція до зниження витрат у другому періоді і підвищення у третьому.

Таблиця 2.
Узагальнюючі показники ефективності

Коефіцієнт	1 період	2 період	3 період	Результат
$K^{ЗВ} = \frac{B_{ОПР} \times K_P}{D^i + D_{ОП}^i}$	9790/10846=0,9	13806/16724=0,83	21507/23377=0,92	<1
$K_M^{ЗВ} = \frac{B_{МАГ} \times K_P}{D^i + D_{ОП}^i}$	5935/10846=0,54	9275/16724=0,554	14899/23377=0,64	<1
$K_{ОП}^{ЗВ} = \frac{B_{ОПЛ} \times K_P}{D^i + D_{ОПЛ}^i}$	999/10846=0,092	1563/16724=0,093	1655/23377=0,089	<1
$K_{АМ}^{ЗВ} = \frac{B_{АМ} \times K_P}{D^i + D_{ОП}^i}$	1310/10846=0,12	1449/16724=0,087	1636/23377=0,07	<1
$K_d = D^i / C_{ПОВ}$	1546/10846=0,14	1519/16724=0,09	3317/23377=0,14	<1

Динаміку узагальнюючих показників проілюстровано на рис. 1.

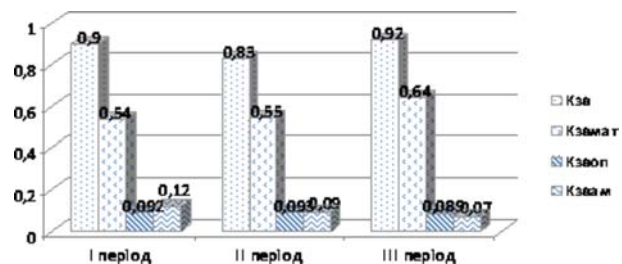

Рис. 1. Динаміка узагальнюючих показників

Аналіз узагальнюючих показників ефективності витрат дозволяє зробити наступні суттєві висновки:

- усі коефіцієнти мають значення менше ніж 1, що свідчить про прибутковість роботи підприємства;
- підвищення коефіцієнта загальних витрат відбувається за рахунок збільшення матеріальних витрат.

Тому розглянемо зміну часткових показників матеріалоемності, які характеризують витрати на виробництво окремих видів продукції (табл. 3).

Таблиця 3.
Часткові показники матеріалоемності продукції рослинництва

$K^{MC} = C_{\text{мат}}^i / C_{\text{вир}}, \text{ грн.}/\text{грн}$			
Коефіцієнт K^{MC}	1 період	2 період	3 період
1	2	3	4
Пшениця			
$K_{\text{насін}}^{MC}$	136/1261 = 0,11	102/1026 = 0,01	108/1889 = 0,06
$K_{\text{мін.добр.}}^{MC}$	302/1261 = 0,24	161/1026 = 0,16	309/1889 = 0,16
$K_{\text{нафт. прод}}^{MC}$	210/1261 = 0,17	254/1026 = 0,23	408/1889 = 0,22
$K_{\text{реш мат вит}}^{MC}$	28/1261 = 0,02	132/1026 = 0,13	538/1889 = 0,28
	$\Sigma=0,54$	$\Sigma=0,63$	$\Sigma=0,72$
Кукурудза			
$K_{\text{насін}}^{MC}$	49/297 = 0,16	230/1054 = 0,22	334/1744 = 0,19
$K_{\text{мін.добр.}}^{MC}$	54/297 = 0,18	144/1054 = 0,14	309/1744 = 0,18
$K_{\text{нафт. прод}}^{MC}$	48/297 = 0,16	75/1054 = 0,07	138/1744 = 0,08
$K_{\text{реш мат вит}}^{MC}$	59/297 = 0,2	251/1054 = 0,24	439/1744 = 0,25
	$\Sigma=0,7$	$\Sigma=0,67$	$\Sigma=0,7$
Ячмінь			
$K_{\text{насін}}^{MC}$	202/878 = 0,23	35/341 = 0,1	21/243 = 0,09
$K_{\text{мін.добр.}}^{MC}$	183/878 = 0,21	113/341 = 0,33	38/243 = 0,16
$K_{\text{нафт. прод}}^{MC}$	166/878 = 0,19	56/341 = 0,16	63/243 = 0,26
$K_{\text{реш мат вит}}^{MC}$	111/878 = 0,13	30/341 = 0,09	64/243 = 0,26
	$\Sigma=0,78$	$\Sigma=0,6$	$\Sigma=0,77$
Соняшник			

$K_{\text{насін}}^{\text{ме}}$	58/311 = 0,19	92/611 = 0,15	134/619 = 0,22
$K_{\text{мін.добр.}}^{\text{ме}}$	19/311 = 0,06	16/611 = 0,03	125/619 = 0,2
$K_{\text{нафт. прод}}^{\text{ме}}$	54/311 = 0,17	74/611 = 0,12	64/619 = 0,1
$K_{\text{реш мат вит}}^{\text{ме}}$	51/311 = 0,16	197/611 = 0,32	125/619 = 0,22
	$\Sigma=0,58$	$\Sigma=0,62$	$\Sigma=0,74$
Соя			
$K_{\text{насін}}^{\text{ме}}$	10/91 = 0,11	32/362 = 0,09	30/457 = 0,07
$K_{\text{мін.добр.}}^{\text{ме}}$	10/91 = 0,11	0	19/457 = 0,04
$K_{\text{нафт. прод}}^{\text{ме}}$	6/91 = 0,07	32/362 = 0,09	48/457 = 0,11
$K_{\text{реш мат вит}}^{\text{ме}}$	34/91 = 0,37	229/362 = 0,63	182/457 = 0,4
	$\Sigma=0,63$	$\Sigma=0,81$	$\Sigma=0,66$
Цукрові буряки			
$K_{\text{насін}}^{\text{ме}}$	217/1306 = 0,17	331/2416 = 0,14	299/3154 = 0,09
$K_{\text{мін.добр.}}^{\text{ме}}$	279/1306 = 0,21	475/2416 = 0,2	607/3154 = 0,19
$K_{\text{нафт. прод}}^{\text{ме}}$	281/1306 = 0,22	408/2416 = 0,17	448/3154 = 0,14
$K_{\text{реш мат вит}}^{\text{ме}}$	102/1306 = 0,08	520/2416 = 0,22	811/3154 = 0,26
	$\Sigma=0,68$	$\Sigma=0,73$	$\Sigma=0,68$

Дослідження структури матеріалоємності дозволяє зробити наступні висновки, що забезпечують формування ефективної структурної політики підприємства, яка спрямована на зниження витратності виробництва:

1. Ранжування середніх значень коефіцієнтів матеріалоємності продукції рослинництва показує, що сільськогосподарські культури розподіляються відповідно до рисунку 2. Таким чином, найменша матеріалоємність характерна для пшениці.

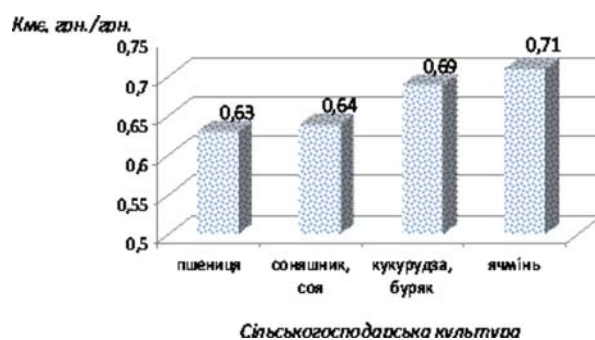

Рис.2. Розподіл середніх значень коефіцієнтів матеріалоємності для сільськогосподарських культур

2. Коефіцієнти матеріалоємності мінеральних добрив протягом досліджуваного періоду мають найбільше значення.

3. При формуванні програми виробництва під час економічних розрахунків, що обґрунтовують прийняті планові та управлінські рішення, необхідно враховувати результати аналізу рослинництва і тваринництва.

Але агрегуючим показником є коефіцієнт доходності. Саме він визначає ефективність витрат, які витрачені на виробництво сільськогосподарської продукції.

Аналіз коефіцієнтів доходності наведено в табл. 3, який виконано за наступною формулою:

$$K_D = D^{\text{чі}} / C_{\text{повн}}, \quad (1)$$

де $D^{\text{чі}}$ - чистий дохід від реалізації окремих видів продукції⁴

$C_{\text{повн}}$ - собівартість окремих видів продукції;ю

Таблиця 4.
Коефіцієнти доходності продукції рослинництва

К _д = D ^{чі} / C _{повн} , грн./грн.			
Кд, культура	1 період	2 період	3 період
Кд пшениця	1552/1516 = 1,02	1106/656 = 1,69	1944/1328 = 1,46
Кд кукурудза	579/301 = 1,26	1268/856 = 1,48	3012/1491 = 2,02
Кд ячмінь	651/836 = 0,78	533/322 = 1,66	70/53 = 1,32
Кд соняшник	586/377 = 1,55	1800/724 = 2,49	1465/623 = 2,35
Кд соя	151/55 = 2,75	318/162 = 1,96	183/66 = 2,77
Кд цукровий буряк	1435/1552 = 0,92	2893/2824 = 1,02	4667/3572 = 1,31

Ілюстрація динаміки коефіцієнту дохідності наведена на рисунку 3.

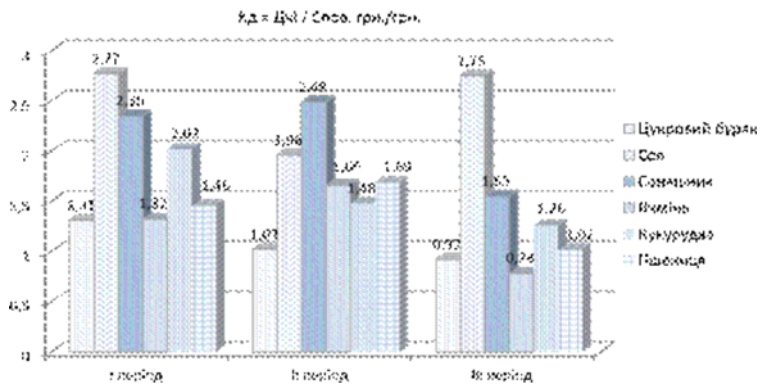

Рис. 3. Динаміка коефіцієнту дохідності продукції рослинництва

Для цього сільськогосподарського підприємства необхідно оптимізувати структуру рослинництва за рахунок збільшення виробництва сої, соняшника, кукурудзи, пшениці. Найменша прибутковість спостерігається при виробництві цукрового буряка, і ячменю. Крім цих показників ефективності витрат слід враховувати платоспроможний попит і конкурентоспроможність окремих культур на зовнішніх і внутрішніх ринках.

Значно нижче коефіцієнти дохідності у тваринництві, але спостерігається стійка тенденція до їх підвищення (табл. 5).

Таблиця 5.

Коефіцієнт дохідності продукції тваринництва

Кд = $D^{ch} / C_{пов}$, грн./грн.			
	1 період	2 період	3 період
ВРХ	$647/1038 = 0,62$	$852/1250 = 0,68$	$1509/1728 = 0,87$
Вівці	$5/11 = 0,45$	$4/10 = 0,4$	$2/4 = 0,5$
Молоко	$2217/2438 = 0,9$	$4884/3856 = 1,27$	$7032/4564 = 1,54$

Дослідження показують, що найбільш прибутковим є виробництво і реалізація молока.

Враховуючи результати аналізу розглянемо структуру чистого доходу в окремих галузях діяльності (рослинництво, тваринництво, послуги), яка склалася за останні три періоди (табл. 6).

Таблиця 4.

Питома вага окремих галузей діяльності в структурі чистого доходу

Галузь	Коефіцієнт дохідності		
	1 період	2 період	3 період
Рослинництво	$5750/8869 = 0,65$	$8432/14347 = 0,59$	$11941/20928 = 0,57$
Тваринництво	$2883/8869 = 0,33$	$5768/14347 = 0,4$	$8587/20928 = 0,41$
Послуги	$236/8869 = 0,02$	$147/14347 = 0,01$	$147/14347 = 0,02$

Аналізуючи структуру чистого доходу слід відзначити зменшення питомої ваги доходу від реалізації продукції та збільшення частки доходу від реалізації продукції тваринництва, вага ж доходу від надання послуг залишалась приблизно на одному рівні.

Висновки.

- Для формування ефективної економічної політики на підприємстві необхідно розраховувати ефективність витрат ще на стадії стратегічного планування. Методичною основою може слугувати методика, що запропонована автором.
- Пріоритетними напрямками підвищення доходності слід вважати модернізацію технологічних процесів виробництва молочної продукції за рахунок залучення інвестиційних ресурсів.
- Придбання сучасних молоковозів із холодильною установкою. Наприклад, на сільськогосподарському підприємстві ТОВ «Скіф» ця пропозиція достатньо успішно реалізована.
- Збільшення сегментів ринку за рахунок розширення радіуса доставки.
- Використання якісного насіння, що адаптоване до існуючих кліматичних умов і здатне підвищити врожайність сільськогосподарських культур.
- Придбання та оновлення парку агротехніки, що дозволяє скоротити час на проведення посівної компанії, підвищити якість збору врожаю, скоротити затрати виробництва на використання паливо-мастильних матеріалів, що в свою чергу призводить до зниження собівартості.
- Оновлення стада ВРХ за рахунок придбання елітних видів худоби.
- Впровадження надзвичайного режиму економії матеріальних ресурсів за рахунок:
 - формування і розробки політики зниження собівартості сільськогосподарської продукції, яка побудована на принципах інтенсифікації виробництва та

збереження якості;

- введення режиму стимулювання за збереження та економію матеріальних ресурсів;
- економія електроенергії;
- використання спецтехніки і методів контролю за дотриманням оптимальних маршрутів пересування техніки та розходів паливо-мастильних матеріалів.

Література:

1. Павлик В. П. Собівартість і реалізація продукції у формуванні аграрного ринку / В. П. Павлик // Економіка АПК. - 2007. - №5. - С. 147 - 152.
2. Васильєв В.В. Шляхи підвищення результативності українських підприємств / В.В. Васильєв // Фондовий ринок. – 2009. – №12. – с. 11 - 4.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua
4. Павлик В. П. Оцінка сільськогосподарського виробництва за собівартістю і затратами праці / В. П. Павлик // Економіка АПК. - 2007. - № 2. - С. 67 - 72.
5. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 / сторінка «Законодавство України» сайта Верховної Ради. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
6. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15. 05. 2003 р. // Відомості Верховної Ради. - 2003. - № 3 - 32. - с. 263.
7. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки Указ Президента України № 1529/99 від 03.12.1999 / сторінка «Законодавство України» сайта Верховної Ради. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

References:

1. Pavlyk V. P. (2007), "Sobivartist' i realizatsiia produktsii u formuvanni ahrarnoho rynku. *Ekonomika APK*. [vol. 5] pp. 147 [152].
2. Vasyli'iev V.V.. (2009), "Shliakhy pidvyschennia rezul'tatyvnosti ukrains'kykh pidpriemstv". *Fondovyy rynek*. [vol. 12. – pp. 11 [4].
3. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy www.ukrstat.gov.ua
4. Pavlyk V. P. (2007), "Otsinka sil'skohospodars'koho vyrobnytstva za sobivartistiu i ztratamy pratsi", *Ekonomika APK*, [vol. pp. 67 - [72].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Zakon Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 "Podatkovyj kodeks Ukrainy", storinka «Zakonodavstvo Ukrainy» sajta Verkhovnoi Rady. – Rezhym dostupu: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 "Pro derzhavnu reiestratsiiu iurydychnykh osib ta fizychnykh osib-pidpriemstiv", Vidomosti Verkhovnoi Rady vol 3 32, p. 263.
7. Pro nevidkladni zakhody schodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky Ukaz Prezydenta Ukrainy № 1529/99 vid 03.12.1999 / storinka «Zakonodavstvo Ukrainy» sajta Verkhovnoi Rady. – Rezhym dostupu: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 18.11.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"